

УДК 373.2.811.161.2'27

О.Немудра,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

O.Nemudra,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University

РОЛЬ МОВЛЕННЕВОГО СПІЛКУВАННЯ В ОСОБИСТІСНОМУ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКА

THE ROLE OF SPEECH COMMUNICATION IN THE PERSONAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS

Анотація. У статті на основі аналізу психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми з'ясовано, що саме дошкільний вік є періодом первісного становлення особистості, закладання базису її культури, формування вміння виражати мовленнєвими засобами свої життєві враження й ціннісне ставлення до оточуючого світу та власного «Я».

Abstract. In the article on the basis of the analysis of psychological and pedagogical literature on the studied problem it was found out that precisely the preschool age is the period of initial formation of personality, laying the basis of its culture, forming the ability to express their vital impressions and value attitude to the surrounding world and their own "I".

Ключові слова. Мовленнєве спілкування, особистісний розвиток, духовні потреби, комунікативні потреби.

Key words. Speech communication, personal development, spiritual needs, communicative needs.

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного розвитку особливого значення набуває проблема формування особистості з високим рівнем духовності й культури, здатної вільно й відповідально визначити свою позицію серед інших, гнучко реагувати на зміни в навколишній дійсності, конструктивно на неї впливати. Сучасній державі потрібні люди творчі, самостійні, спроможні виражати свою індивідуальність, проявляти свої здібності, нахили, інтереси, бажання, ставлення; здатні до особистісного самовираження, реалізації власних сутнісних сил, вербалізації свого ціннісного ставлення до довкілля та самих себе.

Мета. У взаємодії людей, яка виступає як спілкування, кожна людина постійно виявляється в ролі об'єкта або суб'єкта цього спілкування. Як суб'єкт вона пізнає інших учасників спілкування, виявляє до них цікавість або, може бути, байдужість чи неприязнь. Як суб'єкт, що вирішує по відношенню до них певне завдання, вона на них впливає. І одночасно людина є об'єктом пізнання для всіх тих, з ким вона спілкується. Вона виявляється об'єктом, якому вони адресують свої почуття. Перебуваючи в положенні об'єкта або, навпаки, суб'єкта спілкування, різні люди сильно відрізняються один від одного характером виконання ними цих ролей.

Умовою успішного формування культури мовленнєвого спілкування дітей є відповідна вихованість їх емоційної сфери, яка проявляється в тому, чи вміє дитина співпереживати іншим людям: відчувати чужий біль, радість. Саме тому не можна працювати над мовленням дітей, не включивши їх у взаємодію один з одним; не зумовивши мовленнєву дію якоюсь іншою діяльністю: ігровою, практичною, пізнавальною, не уточнивши ситуацію спілкування, не створивши потреби у кожній дитини вступити у взаємодію.

Спілкування як особливий вид діяльності має мотиви, предмет, зміст, засоби, результат. У процесі спілкування складаються суб'єктно-об'єктні стосунки, оскільки кожен його учасник виступає суб'єктом, проявляє активність, адресується до особи іншої людини, виражаючи їй своє ставлення і сприймаючи ставлення партнера до себе.

Аналіз попередніх досліджень. Проблема мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку в науковій літературі розглядається в контексті нейрофізіологічних механізмів організації мовленнєвих функцій у хлопчиків і дівчаток (В.Єремєєва, Т.Лоскутова, А.Ольшаннікова, Є.Фатьянова, Т.Хризман); інтелектуально- психологічних відмінностей дітей різної статі (В.Васютинський,

Ю.Приходько, Т.Титаренко, Н.Чепелева,); комунікативно-мовленнєвого розвитку (Л.Айдарова, О.Запорожець, Л.Калмикова, І.Луценко, Т.Піроженко, А.Рузська); розвитку мовленнєво-творчої діяльності (Е.Белкіна, Н.Ветлугіна, Н.Гавриш); статевої диференціації і міжособистісних взаємин у ранньому онтогенезі (В.Абраменкова, А.Арушанова, С.Ахунджанова, Т.Говорун, Я.Коломийський., О.Кононко, М.Лісіна, Т.Репіна, Є.Суботський); методики мовленнєвого розвитку дітей (А.Богуш, М.Вашуленко, Л.Виготський, Л.Калмикова, Е.Короткова, О.Ушакова, О.Хорошковська, А.Шахнарович); становлення та розвитку мовленнєвої особистості (А.Гончаренко).

Виклад основного матеріалу. Визначення ролі мовленнєвого спілкування в особистісному розвитку дошкільника вимагає аналізу сутності поняття «спілкування». На думку Б.Ломова, спілкування - взаємодія двох або більше людей, спрямована на узгодження і об'єднання їх зусиль з метою налагодження стосунків і досягнення загального результату.

Спілкування - це складний і багатогранний процес, який може виступати в один і той же час і як процес взаємодії індивідів, і як інформаційний процес, і як відображення ставлення людей одне до одного, і як процес їх взаємовпливу один на одного, і як процес співпереживання і взаємного розуміння.

Отже, міжособистісне спілкування за основними своїми характеристиками є видом діяльності, що відрізняється від інших тим, що його суть полягає у взаємодії людини з людиною, а не взаємодії людини з предметом або з якою-небудь річчю.

Спілкування спрямоване на задоволення важливої духовної потреби, яка є однією з ведучих упродовж усього життя людини. Потреба в спілкуванні полягає в прагненні до особливого роду пізнання себе й інших як особистостей, яке є невід'ємним від стосунків, тобто від прагнення до оцінки себе іншими та самооцінки. Таким чином, продуктом спілкування виступає образ іншої людини і самого себе, на основі чого здійснюється регуляція діяльності [1].

Спілкування з однолітками дозволяє дітям подолати багату на небезпечні наслідки прихильність до сім'ї. На думку О.Коненко, при спілкуванні з однолітками у дитини з'являється можливість налагодити контакти з рівними їй людьми. Спілкуючись з однолітками, дитина навчається жити в горизонтальній площині, будувати відносини «на рівних». Л.Рубінштейн вважає, що любов до ближнього, «з ким зжився», може легко стати «розширеним егоїзмом», а «егоїзм удвох» - це відособлення від усіх людей. Іншими словами, спілкування з іншими дітьми дозволяє подолати замкнутість соціального світу дитини і вносить зміни в її психіку. Ж.Піаже стверджував, що спілкування з однолітками сприяє руйнуванню егоцентризму. Т.Піроженко стверджує, що спільна діяльність дітей- дошкільнят у групі однолітків - найважливіше джерело формування їх позитивного емоційного ставлення один до одного. Спрямованість переживань дитини на себе або на іншого визначає характер її ставлення до однолітка, вносить у нього відчуження або доброзичливість, гуманність.

Дослідження Т.Піроженко свідчать про те, що спільна діяльність у середньому дошкільному віці може бути тільки одним із засобів формування позитивних взаємовідносин дітей. Розвитку дійсно гуманістичних стосунків між дітьми сприяє досвід повсякденного позитивного спілкування з дорослими і однолітками в побуті і в різних видах діяльності.

Завдання педагогів і батьків - формувати у дитини позитивну спрямованість на іншу людину, вміння проявляти до неї увагу і дбайливе ставлення.

У.Бронфенбреннер основними характеристиками особистості, які набуваються дітьми в процесі спілкування з однолітками, вважає взаємну довіру, готовність до співпраці, відкритість та ін. Багато авторів вказують на те, що вирішальну роль у виникненні у дітей здатності втішати, допомагати, співчувати відіграють однолітки.

У деяких працях вітчизняних психологів містяться спроби виявити якісну специфіку спілкування з однолітками, визначити його роль для становлення особистості дитини. Так, експерименти В.Мухіної показали, що однолітки, на відміну від дорослого, сприяють становленню критичного ставлення: помилки однолітка дошкільник помічає набагато легше, ніж дорослого. С.Цейтмін також вважає, що спілкування з однолітками сприяє формуванню критичності думок, слів і вчинків, їх незалежності від чужих суджень і бажань. В.Мухіна, зазначаючи різноманітний вплив спілкування з однолітками на розвиток особистості дитини, пише, що в дошкільному віці вперше складається громадська думка і виникає явище комфортності. Діти починають прислухатися до думки однолітків і підкорятися впливу більшості, навіть якщо він суперечить їх власним враженням і знанням.

Аналізуючи спілкування дітей одне з одним, Т.Дуткевич підкреслює, що спілкування - це усвідомлення впливу на однолітка, що обов'язково включає:

- а) зорове сприйняття партнера;
- б) певну усвідомлену мету;

в) наполегливість у досягненні мети і пошук вдалих дій;

г) відмову від спілкування після досягнення мети.

Саме єдність мовлення і мислення визначає існування і можливість розвитку у дитини абстрактного мислення. Щоб добре, зв'язно розповідати про що-небудь, треба ясно уявляти собі об'єкт розповіді (предмет, подія), вміти аналізувати предмет, відбирати основні (для цієї ситуації спілкування) властивості і якості, встановлювати причинно-наслідкові, тимчасові й інші зв'язки між предметами і явищами.

Дитина вчиться мислити, навчаючись говорити, але вона також і вдосконалює своє мовлення, навчаючись.

Зв'язність монологічного мовлення починає формуватися в надрах діалогу як основної форми мовленнєвого спілкування. Діалог теж повинен оцінюватися відносно зв'язності, але в ньому зв'язність залежить від здібностей і вмінь не однієї людини, а двох. Дитина, відповідаючи в діалозі на питання дорослого, вчиться ставити питання самій собі. Діалог є першою школою розвитку зв'язного монологічного мовлення дитини і взагалі активізації її мовлення. Тому важливо навчитися «конструювати» діалог і управляти ним [3].

Вища форма зв'язного монологічного мовлення - письмове мовлення. Воно є більш усвідомленим, більш планованим, ніж усне монологічне мовлення. Завдання розвитку письмового мовлення у дошкільнят зараз, природно, не може ставитися. Для цього потрібний високий рівень навичок грамотного письма. Водночас психологічні особливості письмового мовлення можуть бути використані для формування у дошкільнят умінь доволіно будувати висловлювання, планувати його, для формування зв'язності усного мовлення. Ця можливість реалізується на основі «розподілу праці»: дитина складає текст, дорослий записує. Використовуючи прийом складання листа, можна досягти значних результатів у розвитку зв'язності усного мовлення дитини, збагачення його складними синтаксичними конструкціями. В цьому випадку мовлення, залишаючись усним за зовнішньою формою, будується на рівні розгорнутості і доволіності, характерних для письмового мовлення, і завдяки цьому за своєю структурою, за якістю зв'язності наближатиметься до неї.

Процес спілкування складають три сторони: соціально-перцептивна - сприйняття і розуміння іншої людини, інтерактивно-міжособистісна - взаємодія і комунікативна передача інформації [4].

У дитини до 7 років змінюються 4 форми спілкування з дорослими: ситуативно-особистісна, ситуативно-ділова, позаситуативно-пізнавальна і позаситуативно-особистісна. Під формою спілкування мається на увазі комунікативна діяльність на певному етапі її розвитку, що характеризується декількома параметрами. Такими вважають:

- час виникнення цієї форми спілкування;
- місце, яке вона займає в житті дитини;
- головний зміст потреби, яка задовольняється дітьми в ході спілкування;
- провідні мотиви, які спонукають дитину до спілкування з дорослими;
- основні засоби спілкування, за допомогою яких здійснюється комунікація з іншими людьми.

Період новонародженості - це підготовчий етап до спілкування з дорослими (дитина вчиться визначати дорослого). На другому місяці у немовляти складається складна реакція на дорослого - комплекс пожвавлення, яка включає рухове пожвавлення, мовленнєві реакції і посмішку. До 2 місяців у малюка завершується формування потреби в спілкуванні з дорослими. Потреба в спілкуванні виникає на основі тих вимог, які починають функціонувати раніше. Основою комунікативної потреби є органічні потреби дитини. Безпорадне немовля своїм занепокоєнням і криком оповіщає дорослого про дискомфорт і тим самим домагається усунення неприємних чинників. Такі сигнали малюк спочатку нікому не адресує, але життєва практика допомагає немовляті відчутти існування дорослого як джерела задоволення своїх потреб. А прагнення управляти таким джерелом спонукає малюка його досліджувати. В основі виникнення потреби в спілкуванні лежить і потреба в нових враженнях, адже дорослий для немовляти найбагатший інформаційний об'єкт [5].

Але вирішальне значення для появи комунікативної потреби має поведінка і позиція дорослого по відношенню до дитини (він із самого початку ставить до малюка як до суб'єкта, повноправного партнера зі спілкування). Нерідко дорослий навіть «грає» за дитину як за другого учасника спілкування, наділяючи його дії сенсом, якого вони ще не мають. Вони викликають задоволення у немовляти від відчуття своєї важливості і значущості для інших. Ставлення до дитини як до особистості - вирішальна умова для становлення комунікативної діяльності. Дитина майже одночасно визначає властивість «особистості», «суб'єктивності» в себе і у дорослого.

Першою формою спілкування є ситуативно-особистісне спілкування. Воно вважається таким, що склалося, якщо малюк дивиться в очі дорослого, відповідає посмішкою на його посмішку, прагне

продовжити емоційний контакт з дорослим. Зміст потреби в спілкуванні складає прагнення до доброзичливої уваги. Мотив спілкування - особистий.

До 6 місяців життя дитини ця форма спілкування змінюється ситуативно-діловою, яка розгортається в процесі спільних з дорослим маніпулятивних дій і задовольняє нову потребу малюка - в співпраці. На перший план виступають ділові мотиви.

Ситуативно-ділова форма спілкування зберігається до 3-х років; реалізуючись на тлі практичної взаємодії з дорослими, вона включається в предметну діяльність; у дітей зростає потреба в співпраці з дорослим, їм потрібна співучасть у їх діях.

У молодшому дошкільному віці виникає позаситуативно-пізнавальна форма спілкування. Вона включена в спільну пізнавальну з дорослим діяльність. Шлях до розуміння явищ, складних проблем - спілкування з дорослим. Ведучим стає пізнавальний мотив. Дошкільнята домагаються поваги, обговорюючи важливі, серйозні проблеми пізнавального характеру. Основним комунікативним засобом стає мовлення, яке забезпечує позаситуативність спілкування і дозволяє передати і отримати змістовну інформацію.

До кінця дошкільного віку з'являється вища форма спілкування з дорослим - позаситуативно-особистісна. Головним мотивом спілкування стає особистісний. Дорослий виступає перед дошкільником в повноті своїх особливостей, здібностей, життєвого досвіду. Він не просто індивідуальність, а конкретна історична соціальна особа, член суспільства. Він отримує в очах дитини власне незалежне існування. Тому для дошкільника набувають значення такі деталі життя дорослих, які їх не стосуються, але дозволяють відтворити повний образ цієї людини. У розмовах переважають теми не про тварин, природу і предмети, а про життя, роботу дорослих, їх взаємовідносини. Дитина зосереджена на соціальному оточенні, на «світі людей», а не предметів. Дітям важливо знати, як треба робити, як поступати правильно. Вони погоджуються виправити помилки, змінити свою точку зору або ставлення до обговорюваних питань, щоб досягти єдності думок з дорослим [2].

Кожна форма спілкування робить свій внесок у психічний розвиток дитини. Ситуативно-особистісна стимулює, головним чином, становлення перцептивних дій різних систем і аналізаторів та реакцій хапання. Ситуативно-ділове спілкування сприяє переходу від окремих дій до предметної діяльності і розвитку мовлення. Позаситуативно-пізнавальне спілкування допомагає дошкільнятам розширити межі світу, доступного для пізнання, простежити взаємозв'язки явищ, розкрити деякі причинно-наслідкові зв'язки й інші відношення між предметами.

Позаситуативно-особистісна форма спілкування вводить дитину у світ соціальних стосунків і дозволяє зайняти в ньому адекватне місце. Дитина осягає сенс взаємовідносин між людьми, засвоює моральні норми і цінності, правила соціальної взаємодії.

Говорячи про особливості мовленнєвого розвитку дошкільнят, варто також зазначити, що весь період мовленнєвого розвитку від 1 до 6 років є сензитивним, тобто особливо чутливим як до сприйняття мовлення оточення, так і до впливу різних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища. Саме у цей період у дітей можуть особливо продуктивно формуватися вміння усного мовлення.

Варто зазначити, що на цьому фоні відзначаються досить обмежені за часом гіперсензитивні фази.

Перша з них належить до періоду накопичення перших слів. Умовно це період від 1 до 1,5 років. У цей період адекватне мовленнєве спілкування дорослого з дитиною дозволяє останній досить швидко накопичувати слова, що є основою для подальшого нормального розвитку фразового мовлення.

Друга гіперсензитивна фаза в розвитку мовлення належить до середнього періоду трьох років (2,5 - 3,5 роки). Це період, коли дитина активно опановує розгорнуте фразове мовлення. Тобто в цей час дитина робить перехід від несимволічної до символічної вербалізації, від односкладових фраз до комплексних синтаксичних структур речень. Саме у цей період різко ускладнюється внутрішньомовленнєве програмування. У цей період мовлення самої дитини стає засобом її інтелектуального і мовленнєвого розвитку. У дитини трьох років з'являється підвищена потреба в мовній активності. Вона говорить постійно, звертається до дорослого з питаннями, ініціативно підключаючи дорослого до спілкування з собою.

Третій гіперсензитивний період спостерігається в 5-6 років, коли в нормі формується контекстне мовлення, тобто самостійне породження тексту. У цей період у дитини інтенсивно розвивається й істотно ускладнюється механізм переходу внутрішнього задуму в зовнішнє мовлення.

Дитина в цьому віці дуже чутлива до якості мовних зразків контекстного мовлення дорослих, і тому цей період сензитивного розвитку є найбільш сприятливим для розвитку тих умінь усного

мовлення, які ми формуємо завдяки нашій експериментальній методиці, орієнтованій на комунікативний підхід.

Висновки. Вміння усного мовлення (комунікативні, ораторські) формуються впродовж усього життя людини, всього процесу навчання. Ми ж будемо формувати ці вміння у момент прояву необхідності цих умінь, найбільш значущих для дошкільного віку.

Література

1. Бровчак Л. С. Педагогічні умови формування організаторських здібностей майбутніх учителів /Л. С. Бровчак // Інноваційні технології в сучасній професійній освіті : науково-практична міжвузівська конференція молодих учених і студентів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Вип. 36 / Редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2013. – С. 182-189.
2. Бровчак Л. С. Складові організаторських здібностей майбутнього вчителя / Л. С. Бровчак// Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 38/ Редкол.: В. І. Шахов та ін. – Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД, 2012. – С.134-138.
3. Богуш А. Дошкільна лангводидактика / А. Богуш, Н. Гавриш. – Київ : Вид-во «Слово», 2012. – 720 с.
4. Богуш А. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах: Підручник. 2-ге видання / А. Богуш. – К.: Видавн. Дім «Слово», 2008. – 440 с.
5. Гавриш Н Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: Навч.-метод. Посіб. / Наталя Гавриш. – К.: Вид. Л.Галіцина, 2006. – 119 с.

УДК 373.3.016:78

Л.Оберемок,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

L. Oberemok,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy
State Pedagogical University

ПЕДАГОГІЧНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХШКОЛЯРІВНАУРОКАХМУЗИКИ

PEDAGOGICAL MODEL OF DEVELOPMENT OF MUSICAL INTELLIGENCE OF JUNIOR PUPILS AT MUSIC LESSONS

Анотація. У статті представлено модель розвитку музичного інтелекту в молодших школярів на уроках музики, виокремленні структурні компоненти музичного інтелекту, визначенні принципів диференційованого підходу.

Abstract. The article presents a model of the development of musical intelligence among junior pupils at music lessons, separating the structural components of musical intelligence, and determining the principles of a differentiated approach.

Ключові слова. Педагогічна модель, естетичне виховання, музичний інтелект, музика, принципи.

Key words. Pedagogical model, aesthetic education, musical intelligence, music, principles.

Постановка проблеми. В наш час велика кількість психолого-педагогічних досліджень присвячена проблемам розумового розвитку прийдешніх поколінь. Зміни, що відбуваються в сучасній цивілізації, визначають вимоги до людини майбутнього – це особа творча й інтелектуально розвинена. Суспільство потребує людей з високим рівнем розвитку інтелекту, схильних до нестандартних, творчих, інноваційних вирішень різного роду проблем. Вихованням такої особистості займається, перш за все, загальноосвітня школа, де реалізуються принципи особистісно-орієнтованого підходу до учнів. У Програмах початкової освіти особлива увага приділяється особистісному й інтелектуальному розвитку молодших школярів. При цьому важлива роль у системі освіти відводиться формуванню універсальних навчальних дій, суспільно-значущого ставлення до знань, розвитку пізнавальних і творчих здібностей та інтересів тих, хто вчиться.

Мистецтво, і музика зокрема, мають велике значення у формуванні музичного інтелекту дітей, оскільки розуміння змісту художнього твору виникає тільки на основі глибокого пізнання його форми. Завданнями формування духовного світу, психіки й інтелекту дитини в даний час обумовлене